

זויה צ'רקסקי מתארת בתערוכה חדשה את עולמן של הנשים בזנות ללא פילטרים

בסדרת ציורים מטלטלת שמוצגת בניו יורק, האמנית זויה צ'רקסקי מתארת את עולם הזנות בהרבה חמלה ותוך הפניית אצבע מאשימה לתרבות שמאפשרת אותו. בראיון היא מסבירה מה למדה מסרטוני יוטיוב שתיעדו פשיטות על בתי בושת ברוסיה ולמה הטראומה של שורדות זנות זהה לטראומה של קורבנות אונס

עבודה של זויה צ'רקסקי. הסצינות המצוירות מבוססות על סרטים שהאמנית ראתה או על שיטוט בדרום תל אביב צילום: Tal Nisim

אישה רזה בחצאית שחורה קצרצרה ומגפי עור שחורים שנעצרים מעל לברך נשענת על מה שנראה כמו קיר של מחסן. שדיה חשופים. הגבר שעומד ליד לבוש מכנסי אדידס ומעיל עור. הוא לופת את פניה בידו השמאלית. לא במפתיע, העיניים הפעורות שלה משדרות פחד ובהלה. הסצינה כולה זועקת אלימות. האמנית שחתומה על היצירה בחרה לקרוא לה "הסרסור", כאילו כדי לאותת מי הנושא האמיתי של פיסת החיים שהיא מתארת: גבר אכזרי, שליט בלעדי בגורלה של אישה צעירה דרך שיעבוד הגוף שלה לטובת גברים אחרים.

הציור הזה הוא חלק מסדרה של יותר מחמישים עבודות שיצרה האמנית הישראלית זויה צ'רקסקי תחת הכותרת "נשים עובדות" ומוצגת כעת בתערוכה וירטואלית בגלריה Fort Gansevoort בניו יורק. בכל הציורים נראות נשים בזנות לצד לקוחותיהן. לעתים מתארחים על הדף גם סרסורים ושוטרים. הסצינות לרוב מומצאות, אך רבות מהן מבוססות על סרט שצ'רקסקי ראתה, סרטון יוטיוב או שיטוט מקרי ברחוב בדרום תל אביב. מדובר בסדרה מטלטלת, שמציגה את עולם הזנות ללא פילטרים, בהרבה חמלה ובאופן ביקורתי שמאפיין את כל עבודותיה, תוך הפניית אצבע מאשימה לתרבות שמאפשרת אותו.

"הסרסור". הסצינה כולה זועקת אלימות ופחד
צילום: Tal Nisim

"כשהתחלתי לעבוד על הסדרה הזו ראיתי חומרים משטרתיים ביוטיוב, של פשיטות על בתי בושת ברוסיה בשנות התשעים", מסבירה צ'רקסקי. "בתקופה ההיא לא ממש היה שלטון וכל מיני כנופיות פרחו. אולי גם בארץ היו סיטואציות כאלו, אבל הן לא צולמו והועלו ליוטיוב".

הציורים בסדרה קטנים, בגודל עמוד A4 ואף פחות, ומשולבים בהם טושים ועפרונות וחומרים נוספים. צ'רקסקי מציירת אותם מהר, כמעט כמו פס ייצור אוטומטי של רעיון שתובע לצאת החוצה. עלות כל ציור נעה בין 2,000 ל-3,750 דולר. מחציתם כבר נמכרו — למרות ואולי בגלל התכנים הקשים שהם מציגים. "אנשים לא קונים אמנות רק כי היא יפה", היא אומרת. "אני יכולה לדמיין את עצמי קונה ציור של אוטו דיקס או גאורג גרוס (שני אמנים שהיא מושפעת מהם, נ"ר) עם תכנים דומים — אפילו שאלה ציורים קשים".

בנוף האמנות הישראלית יש לה מקום מיוחד. בעולם המסוגר הזה, המתנשא לעתים, שלא תמיד מתקשר עם הקהל הרחב — צ'רקסקי בת ה-44 מקיימת כבר עשרים שנה דיאלוג מתמיד עם הקהל, יוצרת אלפי ציורים עמוסי צבע, עם קווי מתאר בולטים, בשפה פיגורטיבית, קומיקסית ואיורית. הדיאלוג שלה עם הקהל התגבר בשנים האחרונות באמצעות הרשתות החברתיות, שבהן היא מפרסמת את יצירתה מדי יום. כיום היא מתגוררת ברמת גן עם בעלה סאני, יליד ניגריה שפגשה ברחוב צ'לנוב בדרום תל אביב והזמינה אותו לדגמן עבורה, ובתם ורה בת השש.

זויה צ'רקסקי. "אני בעד החוק להפלת לקוחות. בתנאי שהמדינה תיתן מענה לנשים בזנות" צילום: תומר אפלכאום

התערוכה המשמעותית הראשונה של צ'רקסקי התקיימה בשנת 2000 במוזיאון ישראל בירושלים, הבמה הפורמלית ביותר בסצינת האמנות המקומית. שש שנים אחר כך הציגה תערוכת יחיד בביתן הלנה רובינשטיין בתל אביב וב-2018 שבה למוזיאון ישראל עם תערוכת יחיד נוספת (שאצר אמיתי מנדלסון), שבעקבותיה החלה לשתף פעולה עם הגלריה הניו יורקית שמעלה את התערוכה הנוכחית שלה. דרכה, ולא רק, היא מוכרת את ציוריה בעשרות אלפי דולרים

אשתקד, כשהקורונה כבר היתה איתנו, היא זכתה בפרס סנדברג לאמנות ישראלית מטעם מוזיאון ישראל. בנימוקי השופטים נכתב כי "יצירתה מבטאת קול ייחודי, מרתק וסוחף, ומביעה ביקורת נוקבת, מתובלת בחוש הומור חריף, על מוסכמות חברתיות, על מוסדות השלטון והתרבות ואפילו על עולם האמנות". בנוסף, התערוכה LOST TIME, שהוצגה בגלריה Fort Gansevoort בניו יורק, נבחרה לאחת מעשר התערוכות הטובות לשנת 2020 על ידי ה"ניו יורק מגזין".

אור אדום

אחד הציורים בסדרה החדשה (שמופיע בתמונת השער) ממוקם ברחוב ארלינגר שבשכונת נווה שאנן בתל אביב. הרחוב כולו הפך בשנים האחרונות למוקד של זנות ושימוש בסמים, שעבר אליו מרחוב פין הסמוך, שעובר תהליך ג'נטריפיקציה. בציור ניצבת אישה מלאה, עם גרבינוי רשת, חלוק אדום, שיער אסוף בהיר וסיגריה. "הציור צויר מהזיכרון", נזכרת צ'רקסקי. "ראיתי מישהי יחסית מבוגרת שם, בסביבות גיל 60, והרוח העיפה את שערה ואת החלוק. זה הזכיר לי גם סיפור רומנטי מתחילת המאה העשרים, על נערה שמישהו הבטיח לה שהוא יבוא עם סירה עם מפרשים אדומים וייקח אותה".

השמלה האדומה מככבת גם בתמונה אחרת — הפעם של אישה בעלת גוף גבעולי וחזה זקור. גבר משופם בחליפה ותיק מנהלים מתבונן עליה, כשמאחור נוף בניינים מבטון ואורות אורבניים. ניכרת בציור השפעה ישירה של האמן הצרפתי טולוז לוטרק, שהרבה לצייר נשים בזנות. "אני מאוד מושפעת ממנו", מאשרת צ'רקסקי. "גדלתי עליו מגיל צעיר. הסצינה שאני מתארת מאפיינת ערים גדולות בברית המועצות לשעבר. בכל עיר גדולה היה מלון שהגיעו אליו אנשים מחו"ל כדי לפגוש נשים בזנות. הנשים שעבדו שם היו מ'קסטה' מיוחדת ועבדו עבור מטבע חוץ".

"שלושה חברים". סצינת אונס לכל דבר צילום: Tal Nisim

גם לאחווה הנשית יש מקום בציורים. כך למשל, הן נראות בכמה ציורים כשהן צופות בטלוויזיה יחדיו, או אוכלות במטבח בלבוש מינימלי או ערומות לחלוטין. "כשצפיתי ביוטיוב בפשיטות המשטרה, ראיתי שהן בעצם גרות בדירות רגילות לחלוטין. הבנתי שבתוך הדירות שלהן, בתוך מרחבים שמעוצבים לכאורה כמפתים, יש גם חללים ביתיים ורגילים לחלוטין. אלה מקומות שהן לוקחות בהם הפסקה מלקוחות. שם השארתי אותן עם הבגדים, כמו בסרטים". ומה לגבי הבגדים החושפניים, אפופי הסטיגמה, שבהם הן נראות בציורים אחרים? "אלה הבגדים שהן לובשות בזמן העבודה וגם ברחובות נווה שאנן. גם בסרטים שראיתי הן לבושות 'כמו זונות'".

ויש את הציור "שלושה חברים". הוא מציג סצינה שנראית כמו אונס לכל דבר עם שלושה גברים ואישה אחת. גבר אחד מחזיק את ידיה של האישה, השני אווז ברגליה והשלישי מוריד חגורה, מתכוון לאקט האלים. האישה חסרת פנים, ללא תחתונים ועם חזייה מורמת. "כשקראתי על החוויה והטראומה של שורדות זנות וקורבנות אונס הבנתי שזו אותה חוויה. גם אלה וגם אלה חוות ניתוק מהגוף ורוב הנשים שעבדו בזנות חוו אונס. בציורים האלו אני מתארת חברות גברית. שנפגשים כדי לאנוס אישה".

בציור היחיד שאינו נראה בדרך כזו או אחרת כמו זירת אונס, מופיעים שלוש נשים ושלושה גברים בחורשה, על הדשא, כשמצרכי פיקניק מונחים על מחצלת. הציור נעשה בהשראת "ארוחת בוקר על הדשא" של מאנה. "גם הציור הזה הגיע לאחר שיטוט ביוטיוב", מספרת צ'רקסקי. "ראיתי איזה אורגיה בטבע וחשבתי על הציור הזה. אני זוכרת שנחשפתי אליו ואל 'אולימפיה' (ציור נוסף של מאנה, נ"ר), ולא הבנתי למה הם מוגדרים כפרובוקטיביים. זה ציור יותר שמח. זו יכולה להיות מין מסיבת טבע".

השפעה ישירה של טולוז לוטרק, שהרבה לצייר נשים בזנות צילום: Tal Nisim

לא בשם האמנות

צ'רקסקי נולדה בקייב ב-1976 ועשתה את התיכון בבית־הספר הממלכתי לאמנות שפעל ליד האקדמיה לאמנויות בעיר. ב-1991, בדיוק לפני שלושים שנה, עלתה לארץ עם משפחתה, למדה בתיכון "תלמה ילין" ואחר כך במדרשה לאמנות בבית ברל. את התערוכה משנת 2000 במוזיאון ישראל, "בית הבובות", הציגה עם רותי נמט, חברתה לכיתה מ"תלמה ילין". ב-2002 נפרדו דרכיהן. צ'רקסקי המשיכה ליצור באופן עצמאי ופיתחה שפה ייחודית שהושפעה מאסתטיקה יפנית (בעיקר מאיורי מנגה), אך גם מהקונסטרוקטיביזם והסופרמטיזם הרוסי, וכן מסמלים ודימויים ממקורות יהודיים ואנטישמיים. בין יצירותיה הזכורות לאורך השנים ניתן למנות עיצוב של הטלאי הצהוב כתכשיט ב-2001, ואת עבודת הפיסול המקברית והמשועשעת "נשף הקורבנות" מ-2004, שביקשה להציב מראה מול החברה ומוסדותיה. בשנים 2005–2009 חיה בברלין, שם עברה שינוי משמעותי. היא מאסה לדבריה בגישה של "אמנות לשם אמנות" — בעיסוק בשפת האמנות, בציטוטים של מוטיבים ושל יצירות מופת. ב-2006, בתערוכתה "ציור פעולה" בביתן הלנה רובינשטיין, הוצגו ציורים גדולי ממדים של סצינות בוטות ואלימות המתרחשות בחללי מוזיאונים לאמנות מודרנית. בשנת 2008 אצרה במוסקבה, יחד עם האמן והתאורטיקן אבדיי טר־אוגניאן, את התערוכה "אולגה סוויבלובה היא חרא, או קץ השיח הביקורתי" והציגה בה יצירות שמתחו ביקורת על האמנות העכשווית בכלל, ועל האמנות הרוסית העכשווית בפרט.

כשחזרה לארץ ב-2010, הקימה יחד עם עמיתותיה נטליה זורבובה, אנה לוקשבסקי, אסיה לוקין ואולגה קונדינה — כולן בוגרות בתי ספר לאמנות בברית המועצות לשעבר — את קבוצת "הברביזון החדש", על שם "אסכולת ברביזון" הצרפתית שפעלה משנות ה-30 עד שנות ה-80 של המאה ה-19. יחדיו הן היו אמורות להעלות פרויקט באמסטרדם, אך הוא בוטל בשל המגיפה.

פשיטת משטרה על בית בושת ברוסיה הפוסט קומוניסטית. צ'רקסקי ביססה אותה על סרטונים שראתה ביוטיוב צילום: Tal Nisim

את יודעת לומר מדוע את הצלחת יותר מאמנים אחרים בתקופה הזו?

"זה הרבה דברים. גם מזל וגם עבודה קשה. אני גם חושבת שסוג הדברים שאני עושה הם אקטואליים היום. אני לא מנסה לנתח את זה, רק שמחה שזה קורה. בקורונה המשכתי לעבוד כרגיל. זו אפילו היתה תקופה טובה כי לא היו דד־ליינים. לא קבעתי שום דבר חדש כי אין לי כוח לקבוע דברים. אמרתי שרק אעבוד".

"צ'רקסקי מדברת בשפה שכולם מבינים, היא לא מתביישת בזה", מתאר האוצר מנדלסון את יצירתה. "היא עושה את זה בצורה מתוחכמת אך ישירה, והיא עברה משפה פנים־אמנותית לשפה שכולם מבינים. גם הכיוון שלה בציורים של נשים בזנות, מאפיינת אמנים גדולים. כל האמנים הגדולים בהיסטוריה ציירו נשים בזנות".

העיסוק של צ'רקסקי בעולם הזנות החל עוד לפני התערוכה הנוכחית. בעבודה "העלייה של שנות ה-90" מ-2018 שהוצגה במוזיאון ישראל, ציירה צ'רקסקי אישה בזנות שכורעת על ארבע על מיטה, ומתבוננת בצופה. השדיים שלה חשופים וגם איבר מינה. בטקסט שליווה את הציור כתב מנדלסון "זונה רוסייה" הוא שם תואר גזעני שהודבק לנשים שהגיעו לארץ מברית המועצות בגל העלייה הגדול בשנות ה-90. הציור מבטא בשפה בוטה ופורנוגרפית את הסטריאוטיפ, אבל עיצובו אמנותי. יחד עם הפניית העכז המתרסה, המבט החודר, פני האישה המושפעים מאיקונות, והמראה הקטנה והמשכפלת כיאה לסטריאוטיפ — הוא מציב מראה מול החברה הישראלית והתפיסות הסטריאוטיפיות שלה".

אורגיה בטבע בהשראת "ארוחת בוקר על הדשא" של מאנה צילום: Tal Nisim

מנדלסון נזכר שהציור היה האחרון שנכנס לתערוכה, והוא מעט חשש מתגובת הקהל, שדווקא לא הרים צעקה. את סדרת הציורים הנוכחית צ'רקסקי התחילה לצייר מסיבות אחרות לחלוטין. "לדעתי זה התחיל מאפיזודה של דיכאון", היא אומרת. "התחלתי לצייר אותה בסגר האחרון והטריגר היה משהו שקשור באונס, לא בזנות. האנס הרוסי ויקטור מוחוב, המכונה 'המניאק מסקופין', יצא לחופשי לאחר 17 שנות מאסר. לפני 17 שנים הוא חטף שתי נערות והחזיק אותן במרתף במשך כמעט ארבע שנים, שם הפך אותן לשפחות המין שלו. הן הצליחו לברוח בנס. מה שהמדיה הרוסית עשתה עם שחרורו היה ממש דוחה — הפכו אותו לסלב, כאילו הוא איזה גיבור". כששואלים אותה מה המטרה של הסדרה היא עונה: "להגיד את ה'לא' החד משמעי שלנו לניצול גוף האישה", ואז מוסיפה: "סתם. אין מטרה. המטרה היא לצייר".

מהם הלוקיישנים שמתוארים ברקע? זה לא בהכרח אמירה על ישראל או על העולם כולו?

"בהתחלה חשבתי שלא יהיה מקום גיאוגרפי מוגדר לציורים האלה אבל בסופו של דבר זה כן קרה — רובם מתרחשים במרחב הפוסט־סובייטי. אפילו שזה בישראל אז הדמויות הן של נשים רוסיות במובן הרחב של המילה".

מה את חושבת על החוק החדש להפללת לקוחות?

"אני בעד, בתנאי שהמדינה נותנת מענה לנשים בזנות — ממה תתפרנס ביום למחרת. אני לא ממש סומכת על המדינה שלנו בקטע הזה, לצערי. כמובן שלא אכפת לי מרגשות של צרכני זנות אבל שמעתי מנשים שעובדות בזנות שאין להן פתרון וזה לוקח את כל התחום הזה למקום עוד יותר לא חוקי ופלילי והנשים הופכות לעוד פחות מוגנות. זה דבר שצריך לקחת לתשומת ליבנו. מה תעשה האישה שעובדת בזנות אם אין לה תחליף שיקומי?"

את סופגת לא אחת ביקורת על ציוריך, טענות שהם לא פמיניסטיים או פוגעניים כלפי נשים.

"זה מגיע בעיקר מאנשים שהם לא בכרח חובבי אמנות או צרכני אמנות. קיבלתי פעם תגובה שהציורים הם טריגר למי שעברה חוויות קשות. כל נושא קשה הוא נושא קשה. הדרך היחידה שלו לא להיות קשה היא להימנע ממנו, ואני בוחרת לא להימנע. אבל אני לומדת מהתגובות ברשת. זה מעורר דיון חשוב ואני בעדו".

גם אמרו לך שאת גזענית.

"זו תופעת לוואי של פעילות ברשתות, כי שם אי אפשר לראות את הקונטקסט הרחב של דברים כמו בתערוכה. לפעמים קופץ למישהו משהו בפייד ואנשים ממהררים להתקומם בפייסבוק, וכותבים, 'הנה תראו מה היא עשתה'. אבל אני לא מתרגשת מזה כי אני יודעת מי אני ואני יודעת שכשמאשימים אותי בגזענות זו סתם חוסר הבנה. כאמור, אני לומדת משהו מהדיון הזה".